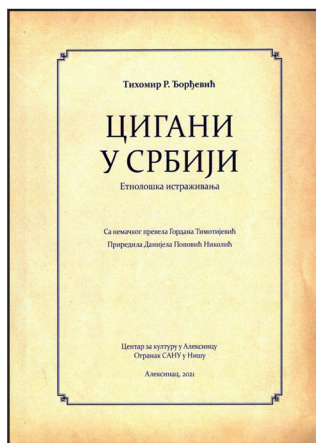

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Приказ

Капитална монографија о Ромима у Србији на почетку 20. века

Тихомир Р. Ђорђевић, *Цигани у Србији. Етнолошка истраживања*. Приређивач Данијела Поповић Николић, превод Гордана Тимотијевић. Центар за културу у Алексинцу и Огранак САНУ у Нишу, 2021, 400 стр.

Планирано приређено издање превода са немачког језика докторске дисертације Тихомира Р. Ђорђевића *Die Zigeuner in Serbien: Ethnologische Forschunge*, својевремено штампане у два дела у тешко доступном специјализованом будимпештанском часопису *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, Mitteilungen zur Zigeunerkunde* 1903. и 1906. године, представља несумњиво велики издавачки подвиг који су на себе преузели Центар за културу у Алексинцу и Огранак САНУ у Нишу, подвиг на који је научна јавност у Србији веома дуго чекала.

Монографија је израђена у складу са највишим научним стандардима и садржи комплетно фототипско издање на немачком језику са преводом на српски. У питању су следећа поглавља: *Увод, О Циганима у Србији, О прошлости Цигана на простору Краљевине Србије, Статистички преглед, Језик, Подела Цигана по вери, О физичким особинама, О душевним особинама, О начину живота Цигана, О занимањима Цигана, Цигани у српском народном веровању и народном предању, О обичајима Цигана, О обичајима око деце, О обрезивању (сунету), О побратимству, О свадбеним обичајима, О посмртним обичајима, О празницима код Цигана (О Новој години, О Ђурђевдану, О осталим празницима), О усменом предању (Шта Цигани говоре о себи и свету, Предања и бајке), Песме, Загонетке, Клетве, Заклетве, О рачунању код Цигана, Из ромског речника, Дани у недељи и Бројеви.*

Будући да није било објављено у оквиру дводелне студије на немачком језику, непреведено је остало само једно поглавље из доктората

и то оно посвећено ромској традиционалној медицини. Ово поглавље је вероватно чинило саставни део рукописа одбрањене тезе на немачком језику, али је уредништво будимпештанског часописа вероватно одбацило ово поглавље јер је претходно већ било објављено на немачком језику у часопису *Wiener Klinische Rundschau* 1902. године.

За сада није пронађена оригинална интегрална српска верзија тезе Тихомира Ђорђевића. Може се претпоставити да се она вероватно налазила у поседу њеног преводиоца на немачки језик, Фридриха Крауса, као што није нађен ни оригинални немачки рукопис тезе одбрањене у Минхену 1902. године (сачувани су само његови фрагменти). Посао преводиоца Гордане Тимотијевић био је отежан због уложеног напора да језик превода прилагоди данас већ архаичном научном језику Тихомира Ђорђевића и тиме обави својеврсну језичку реконструкцију. Једнако је сложен задатак било превођење ромских етнографизама и друге, данас већ застареле српске етнографске терминологије.

Свакако најзахтевнији преводачки посао представљао је превод фолклорне грађе (посебно песама) са немачког језика. Ромске народне песме Тихомир Ђорђевић је првобитно забележио ћирилицом на ромском језику вероватно истовремено са преводом на српски (ови записи, као ни њихови преводи на српски, нажалост, нису сачувани, осим у једном случају), а затим је Фридрих Краус обавио њихову транслитерацију на латиницу и превод на немачки. У оставштини су ипак сачувани оригинални Ђорђевићеви записи лексике из три различита ромска говора који ће омогућити лингвистима њихову бар делимичну реконструкцију. Пред лингвистима и фолклористима остаје и сложени задатак анализе и реконструкције оригиналне верзије ромских песама због многих грешака у самом запису и Краусовом редиговању и преводу на немачки.

Приређивач и аутор поговора, заправо научне студије о комплетној ромолошкој делатности Тихомира Ђорђевића, јесте Данијела Поповић Николић. Овај поговор, под насловом *Докторска дисертација Тихомира Р. Ђорђевића: рукописи, превод, допуне и прераде*, на око четрдесет страна, заснива се на архивским истраживањима рукописне грађе о Ромима у заоставштини Тихомира Р. Ђорђевића, као и преписке Тихомира Ђорђевића са братом Владимиром Ђорђевићем и Фридрихом Краусом, из Легата Тихомира Ђорђевића и сестара Јанковић у Народној библиотеци Србије. Заmrшена историја настанка самог доктората, првобитне тешкоће око његовог објављивања на немачком језику, као и касније још веће тешкоће око објављивања на српском језику (Српска краљевска академија је 1903. године одбила да објави ово дело уз образложење да је већ било објављено на немачком језику), расветљена

је у овом предговору склапањем мозаика података из архивске грађе и разних објављених службених и научних извора. Осим интегрално, на немачком језику 1903. и 1906. године, Тихомир Ђорђевић своја иницијална и допуњена истраживања Рома у Србији (и касније у Југославији), као и приказе неколико значајних светских ромолошких монографија, објављивао је сукцесивно у форми научних радова расутих по бројним српским и страним часописима и дневној периодици. Тачан списак свих Ђорђевићевих ромолошких радова објављених после одбрањеног доктората, у периоду 1903–1940. приложен је у поговору, као и детаљан коментарисани попис ромолошке грађе сачуване у његовој оставштини у архиву Народне библиотеке.

Приређено издање превода докторске дисертације Тихомира Ђорђевића снабдевано је индексом личних имена, индексом етнографских и географских назива и индексом појмова (на српском језику), уз факсимиле неколико архивских докумената као прилозима: приложено је неколико писама и фотографија из оставштине Тихомира Ђорђевића.

Темељно и студиозно припремљено научно издање превода доктората Тихомира Ђорђевића препоручујем читаоцима са уверењем да се његовим објављивањем пише нова страница у историји српске ромологије и српске етнологије. Без обзира на своју релативно уску научну оријентацију, ова монографија остаје као капитални етнолошки, фолклористички и лингвистички документ о Ромима у Србији на почетку 20. века, и истовремено документ значајног места које је наука у Србији тога доба имала у светским размерама. Овако приређено издање послужује као важан извор не само ромолозима и историчарима науке већ и истраживачима других хуманистичких дисциплина, па и ширем кругу поштовалаца и љубитеља дела Тихомира Ђорђевића.

др Биљана Сикимић

Балканолошки институт САНУ, Београд
Е-пошта: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Примљено: 23. 3. 2022.
Прихваћено: 15. 4. 2022.

Приказ

Књига-код: где је у књижевности *Кључ од Косова*?

Бошко Сувајџић, *Кључ од Косова*, Београд: Албатрос плус, 2021, 494 стр.

Може ли суверено познавање и интерпретирање одређеног књижевног топоса који повезује векове српске литературе, како то чини стваралачка рецепција косовске легенде код бројних аутора различитих епоха и поетичких опредељења, да буде основа симултаниности преплета савременог херменеутичког криптограма и древности суштинског кода, чија релација, ако се мудро рашчита, не само што указује на кључно место књижевнонаучног и књижевноуметничког дискурса у култури данас, него представља и пример начина на који се целином професионалног, проучавалачког и артистичког деловања приступа истраживачком питању као епифанији апсолута многих списалачких трајања у тексту?

Може ли таква књига као кључни спој изучавања старије и новије српске књижевности, у проматрању рефлексивности односа историје, легенде и мита у драми и песништву 19, 20. или 21. века, кроз архитектонику вишеслојних дијалога са претходним тумачима актуелизованих питања да оваплоти утврђено место односа књижевности и културе и у простору јавног дискурса, не би ли се кроз кључни положај науке и уметности у друштву и проговорило о неким од најзначајнијих питања индивидуалног и колективног трајања у историјском и метафизичком? Може ли свеобухватност такве књиге која суптилно и ненаметљиво претендује да ослика многострукост једног опуса, као и да се отвори за ширину рецепцијских очекивања сваког потенцијалног читаоца, да буде ишта друго до чисто врело текста које тежи да у свакоме успостави жељу за дијалогом и покрене многе одговоре? Управо у назначеним смеровима књига *Кључ од Косова* проф. др Бошка Сувајџића уверава колико креативна полиглосија историчара књижевности, тумача литерарних дела,

песника, драмског писца и музичког ствараоца озбиљно утемељује поменуте претпоставке свестрано реализоване и у овој монографији, мотивишући предуслове да се о хибридности њене форме промишља и као о својеврсном новом облику научног текста, који можда и (не) свесно покреће питања о евентуалним концепцијама интерпретација књижевности и у савременом свету.

Имплицитно настављајући типологије проматрања из претходних монографских студија и засебних истраживања у вези са тим да ли изучавање књижевности неизоставно мора да буде искључиво механизам прагматичних сортирања, Сувајџић у овој књизи нуди сусрет теоријског и поетског сагледавања текста као проучавалачки процес који својим продуктивним потенцијалом у научно-есејистичком тону пружа модел тумачења књижевности аналоган и смислотворно прожимајући са свим другим аспектима духовног бивања. Одлука да се *Кључ од Косова* излије између аналитички минуциозног проматрања грађе и властитих поетских остварења претпоставља потребу да се књижевна интерпретација учини још живљом, комуникативнијом, личнијом, чиме и свеprisутнијом, оном која се тражи и памти као трајно важно саговорништво, што доприноси како одређеним формативним увидима појединца, тако и основама разумевања колектива у различитим временима. У тим оквирима Сувајџић у овој књизи нетремице делује, на више планова вајајући врлину стваралачке нефикције, преиспитујући форму лирског есеја, трајући између херменеутичког у романескном и новелистичког у интерпретативном преплету аксиома и поетеме, као што је уочљиво, на пример, и у следећем сегменту о „Косовск[ој] молитв[и] Милутина Бојића“:

Испевана у епском, трохејском десетерцу, ритму који диктира рефрен преузет из усмене традиције, *Молитва* (1911) садржи омиљену визију у склопу Бојићеве евокације косовске легенде. Огромна, студена царска одаја, са високим каменим сводовима, којом доминира мрачни престо. Мистична атмосфера пустоши и поноса. Племенита узвишеност и херојска трагика (Сувајџић 2021: 319).

Такве врсте есејистичког митологема научног текста постављају у Сувајџићевој монографији анализу књижевног остварења као чисту уметност, при чему непрекидно делује да од тога што експертиза мора да буде изречена и треба, како је једино могуће, да буде и формулисана, као да зависи и трајање тумачења и ткања његовог интерпретативног субјекта, у коме песник надописује научника, а проучавалац надглашава поету. Тако ова тумачења постају својеврсни хибриди поетског

и прозног, аналитичког и рефлексивног, док назначена врста језичког ромора научне експликације, вођене без устручавања, одражава извесно достојанство урбане церемонијалности текста, како се запажа и у одељку „Косовска епска легенда“ Сувајџићеве књиге:

Несумњиво је да је 'косовска епска легенда' (Љубинковић 2018) имала снажан утицај на токове усмене књижевности и конституисање 'живе традиције' на целом Балканском полуострву. Као и све што је саткано од духа, она је сижејнотворна. Жива. Обухватна. Заразна (Сувајџић 2021: 76).

Уз песнички доживљај и научне елаборације, оваквим типом текста непрекидно се постављају питања како оно што је лирски обликовано метафоричко одређење може да постане појам, односно који су примери када се дискурзивно-аналитички текст, кроз научну песмотворност, отелотворује и као стваралачки. При томе, у Сувајџићевој књизи *Кључ од Косова* промишљено је и академски несебично, кроз живе коментаре, сабрана апотеоза најзаснованијих запажања пређашњих тумача интерпретираних питања, прецизно поткрепљених кроз десетине референци, што све сачињава књигу-путоказ и студентима књижевности, и свима заинтересованима којима је циљ да се упознају са заокруженим увидима поводом истраживања одређених тема. На такву врсту суме надовезују се нека од властитих иновативних открића, као што су, на пример, и она која се тичу успостављања поетичког лука између Ракићевих песама *Божур* и *Јасика*, која се уланчавају у оквире дискусија са неким од ранијих тумачења Ракићевог дела, међу којима су и текстови Пера Слијепчевића, Исидоре Секулић, Леона Којена, Јована Делића, Јована Пејчића, Предрага Петровића и др. Уз то, *Кључ од Косова* обилује бројним херменеутичким посланицама којима припадају и одговори на питања да ли су Лазар или Милош својим одабиром заправо начинили хибрис, који су истакнути женски гласови косовске легенде и како су препознати у потоњој књижевности, колико је остварива слобода при писању о култу у Симовићевој драми и др. У том смислу може да се говори о читавим свежњима вредних запажања у Сувајџићевој књизи, међу којима су и она која преиспитују начине на које Јастребов приступа анализама релација *Обичаја и песама Срба у Турској*, или пак утемељују претпоставке у вези са тим како се одвијао дијалог између Веселовског и Јастребова, да ли је могуће косовску легенду проматрати и у многоструким рефлексима у јужнословенским оквирима, а нарочито у бугарском фолклору и транспозицији извесних мотива, како су извори везани за бој тумачени од најранијих интерпретативних

интересовања, преко Руварца, до сасвим савремених околности краја 20. и почетка 21. века, са којима Сувајџић неретко и полемише, како се жанровски косовска легенда трансформише у драмском изразу од 19. до 21. века, у чему се огледа потенцијални имплицитни дијалог дипломатских деловања Нушића и Ракића, зашто је Љубомир Симовић чинио промене у свом тексту *Бој на Косову*, као и по чему је лик Богоја из Симовићевог дела толико важан у конституисању извесних херменеутичких упоришта *Кључа од Косова*. То су само неке од бројних интригантних тема која ова књига покреће, док њихова развијена образложења кује у све оно што *Кључ од Косова* у књижевности може да значи.

Декодирањем Сувајџићевих прецизних, промишљених, проучавалачки преданих и детективски педантно постављених шифри тумачења увиђају се перспективе из којих су истраживане разлике међу хришћанским и турским изворима о боју, као и начини њихових интерпретирања у вековима који су следили, затим питања заснивања косовске легенде у књижевности и издвајања њених најзначајнијих конституената, попут Лазаревог култа, или пак митизације фигура, посебно Обилића или Бранковића, проматрања колико путописна и етнографска грађа осликавају (не)материјалну баштину Косова и Метохије, како је Косовски бој приказан у бугарштицама, рукописним песмарицама, Вуковим збиркама, који су кључни мотиви косовске легенде озвучени у остварењима Вишњића и Његоша, зашто су у поезији о боју толико присутни драмски momenti и како се на њих надовезују дела Сарајлије, Стерије, Бана, Суботића, као и који су могући ресемантизујући приступи тематизовању боја код Симовића или Шеварлића, односно како акустика Куленовићеве поеме транспонује архетип и зашто је „[a]нафора [...] у тесној вези са смрћу“ (Сувајџић 2021: 344), колико метапоетика Попине поезије резонира са светском књижевношћу, која је песникиња „сакрализациј[e] чулног“ (Сувајџић 2021: 380), те по чему је Рајко Петров Ного „граничник“ попут Филипа Вишњића (Сувајџић 2021: 411). Као расковник и претпостављених проучавалачких интрига, *Кључ од Косова* бива књига сусрета неких од најбољих Сувајџићевих запажања, датих у новом руху целине која, можда, сачињава и својеврсни миљоказ у досадашњем истраживачком раду аутора.

Појављујући се 2021, чиме имплицитно обележава и стогодишњицу првих издања Библиотеке „Албатрос“, коју су покренули Станислав Винавер и Тодор Манојловић, и у духу извесних модернистичких тонова приступајући одређеним темама традиције, књига Бошка Сувајџића бодри инспиративна промишљања како својим научним упориштима, тако и дискурзивним и формалним одабирима који проистичући из стручних опредељења узрастају у поезији и који могу да поткрепе од-

ређене идеје и у будућим перспективама културних мисија, показујући потпуност бивања у науци и уметности као врлину тоталитета једног текста, при чему се запажа колико је поезија тумачења слављена и као јасан проглас херменеутичке вечитости *Кључа од Косова*. Уколико пак тумачење које је поезија може бити надречено, тиме се, у ствари, истиче и снага превладавања метафизичког поверења не само у књижевност, науку о књижевности и Сувајдићев *Кључ од Косова* у њој него и у све реципијенте ове књиге као ојачану заједницу јасне телеолошке припадности свему ономе што књижевност јесте и може.

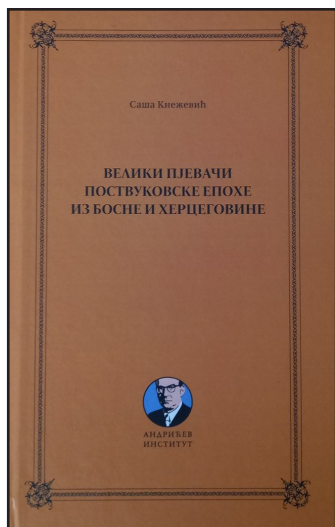
доц. др Мина М. Ђурић
Универзитет у Београду, Филолошки факултет
Е-пошта: mina.djuric@fil.bg.ac.rs

Примљено: 6. 7. 2022.
Прихваћено: 10. 7. 2022.

Приказ

Национални и/или маргинални епски певачи

Саша Кнежевић, *Велики пјевачи поствуковске епохе из Босне и Херцеговине*, Вишеград: Андрићев институт, 2021, 226 стр.

Монографија Саше Кнежевића вредан је допринос проучавању поствуковског епског певања и историји српске народне књижевности Босне и Херцеговине. У фокусу истраживачке пажње је опус двојице епских певача, Илије Дивјановића и Милована Војичића, те њихов статус у српској култури. Сагледавајући животе певача у одговарајућим социокултурним контекстима, апстрахујући поетичке одлике њихових песама, трагајући за њиховим специфичним певачким маниром, аутор коментарише позицију Дивјановића и Војичића као националних певача. Својим приступом и одабиром теме Кнежевић се открива као полемички глас српске фолклористике који позива на поновно читање делимично забрављених, па чак и одбачених текстова. Комбинујући методе историје књижевности, културне историје, стилске, сижејно-тематске и поетичко-естетичке приступе епици, аутор настоји да свестрано сагледа текст и контекст Дивјановићевих и Војичићевих песама. Премда му то није примарна намера, Кнежевић се бави и питањима правога и лажнога народног песништва, улогом певача у импровизацији песме, те статусом Вукових збирки епских песама као „канона“ који битно одређује хоризонт очекивања истраживача и њихов однос према поствуковској епици. Полазећи од биографских чињеница и поетичких одлика певачких корпуса, аутор осликава људске и стваралачке портрете двојице певача.

Епски корпус Илије Дивјановића, његови певачки поступци и место у српској фолклористици разматрају се првенствено у вези са сакупљачким радом Богољуба Петрановића. Сарадња Петрановића и Дивјановића посматра се у ширем културноисторијском контексту друге

половине 19. века, те у вези са поствуковским интересовањем за фолклор и Босну и Херцеговину као за у то време фолклористички недовољно истражену земљу. Коментаришући сакупљачки рад Петрановићев, апстрахујући његова сакупљачка начела (из предговора збиркама песама), аутор даје допринос историји сакупљања народних песама на босанскохерцеговачком терену и испитује везе које су постојале између сакупљача и певача. Становиште које заузима изразито је полемичко према претходним истраживачима Петрановићевог дела. Наиме, испитујући рецепцију Петрановићевих зборника у фолклористици, аутор уочава изванредан баласт ауторитета, указује на то да су одређени ставови неоправдано прихватани као аксиоматски. Истиче да се првобитна негативна Јагићева критика у истраживањима Војислава Јовановића Марамбоа и Новака Килибарде продубљивала, при чему су се (не)свесно занемаривали и понеки афирмативни ставови самог Јагића. Полемичка жаока нарочито је уперена против Килибардиних тумачења којима се замерају, а анализом одговарајућих примера и доказују, паушалност, неутемељеност и аподиктичност појединих судова, те измештање Петрановићевог рада из одговарајућег културноисторијског контекста и пренаглашавање његове улоге у национално-пропагандном раду. Аутор нарочито замера некритички однос према Дивјановићу као певачу и сматра да је страдао с Петрановићем и због њега иако му ни највећи критичари нису одрицали таленат. Отуда се целокупна студија о Илији Дивјановићу може посматрати као вид рехабилитације овог певача.

Биографске чињенице о Дивјановићу излажу се на основу Петрановићевих сведочења и записа Ивана Васина Поповића у којима се, слично као и у случају биографије Милована Војичића, уочава модел хероизације певача. Нарочита пажња поклања се сведочењима о Дивјановићевој побожности, умећу лаког певавања, памтљивости и чињеници да је био писмен, у којој су претходни проучаваоци нашли главно упориште да одбаце Дивјановића као правог народног певача. Кнежевић не пориче књишко порекло појединих Илијиних песама, али књигу посматра као једно од средстава којима се традирају знања. Акценат се не ставља на генезу мотива већ на певачки поступак и начине упесмљавања грађе. Тежећи да открије специфичну певачку вештину и манир Дивјановића, аутор полази од поетичких законитости усмене епике и самерава Дивјановићеве варијанте и њихова стилска и изражајна средства с песамама из збирки Вука Караџића. У анализи конкретних текстова акценат је стављен на песме о прослави крсног имена, док се у сижејно-тематском регистру издвајају оне о женидби с препрекама и мотиву виле. Као Дивјановићев манир аутор издваја склоност ка распевавању, претеривању, посрбљавању и већу заступљеност библијских мотива, у чему види личне афинитете певача али и уобличавање спрам

хоризонта очекивања времена. Нарочито је занимљива теза о могућим херцеговачким изворима Дивјановићевог певања, изнета поводом варијаната о женидби с препрекама и утицаја гуслара Стевана и Николе Голијанина на Дивјановићево певање.

Док је у случају Дивјановићевом аутор наступао као бранитељ и предводник својеврсног процеса рехабилитације овог певача, те био приморан да се позабави преиспитивањем судова научних ауторитета о Дивјановићу, у случају Милована Војичића аутор је, осим малог броја изузетака, наишао на ћутање српске фолклористике о овом певачу. Отуда Кнежевићеве студије имају карактер пионирских студија и афирмацију овог певача и његов епски корпус као вредан део наше традиције. Пошто је, углавном на основу сведочења Војичићевог сина Радосава, дао биографски портрет певачев, аутор се осврнуо на сужејно-тематски регистар Војичићевог корпуса и његову сарадњу с Милманом Паријем. Истакнуто је да највећи део корпуса чине песме о догађајима с краја 19. и почетка 20. века, нарочито о Првом светском рату, и да оне боље одражавају Војичићев певачки манир и импровизаторске способности, јер су његове песме најстаријих и средњих времена махом скоро идентичне парафразе одговарајућих песама из Вукових збирки.

Од песама најстаријих времена Војичићеве збирке, у фокусу истраживачке пажње је пет варијаната о Светом Сави. Аутор одређује место ових песама у целини збирке, уочава њихову сродност с песамама и предањима сакупљеним на босанскохерцеговачком терену у другој половини 19. века и објављеним у оновременој периодици, то јест у Петрановићевом зборнику. Поређењем варијаната аутор трага за Војичићевим маниром, даје сужејно-тематски преглед песама, указује на везе са Савиним култом и разматра место и улогу Светога Саве у фолклору Херцеговине, те специфичну визију Војичићеву о Херцеговини као војводству Светог Саве.

Када је реч о Војичићевој епизи о Првом светском рату, аутор даје преглед доминантних тема, да би се потом упустио у сужејно-тематску, стилску, структурну и поетичку анализу песама које опевају почетак рата. Песме се посматрају у дијахронијској равни српске епике и пореде са спевом Алексе Гузине *Прва варница свјетског пожара*. Истиче се да, упркос сродној тематици, Војичићево певање није претрпело утицаје популарног Гузининог спева, и да Војичић следи традицију деветнаестовековног црногорског певања. Указује се на певачеве афинитете ка фактографији, то јест, у вуковском маниру, истиче се да више пази на то шта пева него како пева. Склоност ка приказивању ширег контекста догађаја, степен политичке ангажованости и нарочито култ династије Карађорђевић обележили су Војичићеве песме о Првом светском рату.

Култ Карађорђевића, поступци хероизације владара и прославање династије у Војичићевој епици о Првом светском рату чине другу истраживачку тему Кнежевићеву. Аутор прати начине карактеризације краљева Петра и Александра и осврће се на обрасце устаничке епике, њихову реактуализацију и идејне везе које се успостављају између фолклорног лика Карађорђа и његових потомака. Поетика града и симболичка географија у Војичићевом певању о светском рату последње су теме које Кнежевић обрађује. Он темељи своју анализу на методолошким и теоријским основама проучавања града у епици које је поставила Мирјана Детелић. Уочава се да је град сачувао исти симболички потенцијал (центар моћи и чинилац дистинкције своје : туђе), али да се у складу са тематиком светског сукоба проширио каталог места традиционалне епике и то двојако: с једне стране, у песме су ушли далеки, до тад непознати, европски градови, а с друге – локална, мања места. Анализу допуњује каталог херцеговачких градова у Војичићевим песмама.

Кнежевић је у монографији прештампвао три Дивјановићеве песме и штампвао три Војичићеве. Међу прилозима се налазе и предговори које је Петрановић написао за своје збирке и штампвао их као њихов интегрални део, а које је Новак Килибарда, приређивач прештампаних Петрановићевих зборника песама, из непознатих разлога изоставио и тиме, како показује Кнежевић, нарушио првобитну методолошку концепцију зборника. Осветљавање заборављеног или потиснутог културног наслеђа и успостављање континуитета у проучавању основни су покретачки принципи Кнежевићевог истраживања. Изузетан значај монографије је у томе што отвара нова поља истраживања, позива на превредновање грађе и статуса двојице певача, осветљава и проблематизује постојање канона проучавања, фокус помера на досад недовољно проучене теме српске фолклористике. У позиву на поновно читање и превредновање Дивјановићевих и Војичићевих песама аутор и сам „канонске“ варијанте из Вукове збирке посматра као естетски успелије, али истиче да естетско мерило, не сме бити једино које ће водити тумача. Дивјановићев и Војичићев епски корпус посматрају се отуда не само као естетски, него и као културноисторијски споменици који сведоче о укусу једног доба и његовим духовним кретањима. Реконструишући иманентну поетику двојице певача, аутор закључује да су и један и други „сачували традиционални поетски образац српске усмене епике“ и стекли статус националних певача.

мсп Дејан Илић
Институт за књижевност и уметност, Београд
Е пошта: dejan.ikum@gmail.com

Примљено: 9. 3. 2022.
Прихваћено: 30. 3. 2022.

Приказ

Рашчитавање магијске потке српске усмене лирике

Јасмина Јокић, *Магијско извориште поетског: огледи о усменој лирици*, Нови Сад, Филозофски факултет, 2019, 177 стр.

Монографија Јасмине Јокић, професорке Народне књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, настала је као резултат рада у оквиру пројекта *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности* који се, уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, спроводи на Одсеку за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду. Састоји се од девет огледа, од којих су неки раније објављени, чији је чинилац обједињавања разматрање позиције жена у традиционалним заједницама, њиховим магијским моћима у календарским ритуалима и у поезији.

Књига садржи библиографију уз сваки рад и именски регистар.

Књигу отвара оглед *Од цвета до плода: женски иницијацијски пут у српској обредној лирици*, у коме ауторка поставља тезу о подударности симболике животног круга биља и животног циклуса жене. Култ биљка у прошлости је, како се наводи, у потпуности припадао женама па је успешност вегетације била повезана са њиховим интервенцијама. Стрпљиво и аналитички ауторка излаже знања и закључке претходних изучавалаца ове теме, да би затим изузетно питким и једноставним разлагањем у пасусима који следе представила корпус обредне лирике, остављајући утисак потпуног владања материјом. На примерима сватовских песама Јасмина Јокић представља архаичне представе у којима се девојка изједначава са цвећем (паралела између букета цвећа и младе, мајка ћерку одгаја као цвет који ће поклонити младожењи), и остварује присан дијалог с погледима Александра Веселовског о значају лирског паралелизма у поезији и укоренености ове стилске фигуре у при-

марном анимизму и антропоморфизму. Јасно се могу издвојити целине у којима ауторка тумачи симболику смиља, босиљка, перунике и руже, а илустративне примере налази у коледарским, сватовским и љубавним песмама, истичући представу о подударању најважнијих животних манифестација као што су рађање, расцветавање и већење. Посебан део првог огледа чини потрага за поступком поређења или изједначавања жене са врстама воћа. Анализом овог поступка ауторка успева да обради и тему доношења плода и идеју о непрекидној репродукцији живота. Пратећи симболични живот биљака, остварује се апсолутни приказ животног циклуса жене, кроз различите биолошке и социјалне фазе и статусе.

У огледу *Жена као носилац магијске моћи у календарским ритуалима и поезији* ауторка сагледава ритуалне поступке жена као учесница краљичких, лазаричких и додолских опхода. Песме које анализира представља као вербални облик тзв. *тајног знања*. И овде се жене успостављају као својеврсне посреднице, медијаторке између светова, ближе природи од мушкараца, у сталном дослуху са оностраним реалношћу.

Детаљном анализом перформанса у оквиру обреда потврђује се да се у женским коледарским ритуалима спајају елементи манифестације плодности и светковине иницијације. Ауторка посебну пажњу посвећује закључку да се у традиционалним заједницама обнова света поверава најподеснијим женама, те детаљно објашњава појам *ритуалне чистоте*, наглашавајући асексуалност као предуслов за бављење магијом и услов за формирање структуре улога у низу обреда.

У уводном делу огледа *Ритуални плач у свадбеној поезији Срба на Косову и Метохији* Јасмина Јокић прецизно наводи разматрану грађу и помиње фолклористе, етнографе, етнологе и етномузикологе који су се бавили проучавањем свадбеног обреда и лирике која га прати. Као специфично обележје издваја елементе обредног тужења, које даље разматра у тексту. У средишту пажње је традиционална српска свадба на Косову и Метохији, добро документована у литератури. Мотиву ритуалног плача ауторка прилази преко феномена обреда прелаза, комуницирајући са закључцима Арнолда ван Генепа који је прелазном периоду посветио посебну пажњу, али и са Виктором Тарнером, који је увео појам лиминалности као ознаку за фазу обредног прелаза у коме, како ауторка наглашава, почиње обредно тужење у дому будуће младе.

Прелазак младе из познатог окружења у младожењин дом и њено унутрашње осећање узроковано непознатим ауторка упоређује с обредом сахране и указује на сличности које постоје. На основу анализе тужбалица и балада које се изводе у току лиминалне фазе свадбе, ауторка потврђује централну идеју обреда прелаза: важност и нужност

измештања из дотадашњег биолошког и социјалног статуса. Песме које сагледава најчешће описују младу као болесну или на самрти, не би ли је након свадбеног обреда приказали као изнова рођену у новом контексту. Ауторка овим огледом подвлачи елементе обредног плача младе као специфично обележје усменог стваралаштва Срба са Косова и Метохије, које сведочи о његовој старини.

Варијанте баладе о оклеветаној сестри, чији је најпознатији представник чувена песма из Вукове збирке *Бог никома дужан не остаје*, представљају главни предмет анализе у огледу *Црне очи – два бистра кладенца: култ извора у усменој поезији*. Ауторка тумачи варијанте записане махом на подручју јужне и југоисточне Србије, као и на Косову и Метохији, у којима завршетак песме садржи мотив претварања девојчанинских очију у изворе лековите воде. Сагледавајући разнолика веровања и магијска значења мотива, ауторка закључује да је „древна симболика извора као кључног облика тзв. *живе воде*“ сачувана скоро истоветно у свим приликама. Јасмина Јокић поступно и систематично осветљава давнашњи смисао и значење баладе, као и локалних предања о манастирима Заови, Рукумији, Брадачи и њиховим лековитим изворима, а у разматрање укључује и поезију савремених браничевских песника. У свим тим различитим варијацијама мотива извора/очију заједничку окосницу чине магијска веровања, архаична подлога и идеја о превладавању смрти.

Пети оглед за предмет разматрања има тзв. *народну Библију*, односно начин на који се главни постулати теолошких тумачења одржавају вековима у усменом стваралаштву српског народа. И овде је једна од централних фигура жена – овог пута обична жена која добија улогу Богородице, а рађањем сина постаје универзални симбол мајчинства и заштитница свих породиља. Јасмина Јокић наводи низ примера из песама и народних веровања у којима су ликови познатог хришћанског култа претрпели трансформације. Посебна пажња посвећена је теми рођења Исуса Христа и његовог крштења, ишчитавајући древне представе о повратку света у стање Хаоса. Ауторка у песмама које разматра проналази симболично представљену регресију света у Хаос учесталим понављањем мотива као што су: отварање неба, раздвајање (разливање, заустављање, повлачење или надолажење) воде у Јордану, потресање или пуцање тла, играње сунца, севање муња и громава, који доминирају у песмама о крштењу Христа. Проналази и истиче и везу са тзв. *некрштеним данима*, а онда контрастно анализира чин враћања света у стање хармоније, након што до крштења дође (сјај Сунца чисти људске грехе, а вода из Јордана, односно света/богојављенска водица их спира).

У огледу *Митска изворишта мотива о игрању/титрању јабуком у усменој лирици* Јасмина Јокић истиче да се у досадашњим истраживањима

ма углавном указивало на то да мотив јабуке оваплоћује идеје о плодности и рађању, а да је поред тога мотив *златне јабуке* у тумачењима био представљен као симболичка представа сунца. Ауторка, међутим, најављује да ће настојати да прикаже шири спектар симболике ових мотива. Она полази од песама у којима је главни мотив играња девојке или младића јабуком, а затим тумачи опис игре *титрање јабуком*, којој је посвећена и посебна одредница у првом издању Вуковог *Рјечника*. Опис игре преноси се из записа Николе Беговића, а потом се рашчлањава и сагледава у песмама. Ауторка учава митску структуру у основи игре и износи претпоставку да се у њој највероватније крију веома архаичне представе о магијској моћи управљања временским приликама извођењем описаних ритуала. Потом се разматрају аналогни описи дечјих игара *титрања* или *пиљања*. Компаративним сагледавањем ауторка закључује да је реч о приказу јединствене митске представе у два различита кода – вербалном и акционалном, и оставља отворено питање за будуће истраживаче: да ли су два поменута аспекта некада били у синкретичком односу и како је уопште дошло до њиховог одвајања.

У огледу *Обредна позадина једне дечије песме (Умре, умре Рајоле)* Јасмина Јокић позиционира насловљену песму од првих записа насталих у Срему у 19. веку, преко варијантних записа са другачије именованим главним ритуалним субјектом. Уз обиље података из етнографске литературе, ауторка осветљава како су изгледали састанци и игре младих током Ускршњег поста у Срему. Посебно наглашава да Вук Караџић, који је први објавио ову песму, жанровски је одређује као *дјечину игру* коју изводе искључиво девојчице, а уз текст песме навео је и потпун контекст њеног извођења. У преосталим записима, сазнајемо, није напоменуто да је то игра у којој учествују само девојчице. Ауторка даље издваја три мотива: смрт, припрему за сахрану и погреб, те их детаљно анализира. Сагледавајући унутрашњу логику игре, она застаје код места на коме се Рајоле сахрањује – испод врбе, и закључује да је то моме-нат који ову дечју игру доводи у везу са контекстом ритуалног обреда погребља тзв. *нечистог покојника* у воду, да би се призвала киша, који је заступљен у различитим словенским традицијама.

Тумачећи семантику ритуала, ауторка нас води до врло интересантног примера обреда (тзв. Герман) који се изводио на подручју североисточне, источне и југоисточне Србије. Ритуал је служио за призивање кише и садржао је описане елементе секундарне сахране. Ауторка даље излагање илуструје примером из околине Бољевца, где су девојчице сахрањивале лутку у игри која, такође, приликом дијалога на имажинарном погребу, садржи елементе призивања кише. Упоредном анализом дечје игре Рајоле и ритуала за изазивање кише, ауторка учава

низ сличности на акционалном плану (понављање погребног обреда уз озбиљан приступ учесника, присуство ритуалних радњи). У закључку Јасмина Јокић подвлачи чињеницу да је у ритуалу гроб најчешће лоциран у води или у близини воде, чиме потврђује тезу да се ради о тзв. нечистом покојнику.

Оглед *Мотив ванбрачног детета у басмама против града: текст и контекст* се смислено надовезује на претходни уводним делом, у коме ауторка истиче да су деца у нашој традиционалној култури учествовала у извођењу магијских ритуала чији је главни циљ био да се призову повољне атмосферске прилике (призивање кише) и одагнају лоше (град, олуја, преобилне падавине). Анализирајући акционални план, Јасмина Јокић посебну пажњу посвећује подацима да су у извођењу магијских радњи најчешће била укључена најмлађа деца, односно последње рођено дете у породици, оно којим мајка завршава продуктивни циклус. Прелазећи у анализи на магијске текстове који се изговарају, ауторка као доминантан издваја мотив рођења ванбрачног детета.

Остварујући најширу комуникацију с претходним проучаваоцима, ауторка отвара велики број питања која могу постати предмет даљих истраживања. Примере које наводи не би ли испратила сложени систем ритуала за одбрану града, доводе је до бројних закључака који се каткад могу чинити удаљеним или чак неспојивим, али када се посматрају као анализе различитих кодова – акционалног (преко тумачења дозивања нечистих покојника), персоналног (илустрацијама извођачица, беба у колевкама и последњег рођеног у породици), предметног (поновна употреба предмета који су претходно коришћени у обреду везаном за рођење детета) – указују се као део исте целине, па се чини да је ауторка успела да растумачи дубинску семантику веровања и да прикаже велики број појединости од којих свака за себе може постати предмет даљих истраживања.

У последњем огледу: *Ослепљивање змије у јеремијским песмама: од магијско-ритуалне праксе до поетског текста* у први план Јасмина Јокић истиче амбивалентност својстава змије у традиционалним веровањима. Ауторка корене различитих представа о змији тражи у древном миту о борби Громовника са немани, те доводи у везу овај мит са описом ритуалних пракси. Она издваја табу женских радова током тзв. змијских празника и одатле шири предмет истраживања не би ли потпуније и дубље представила поменуте представе које су само наговештене у јеремијским песмама, нпр. представља аналогне магијске и ритуалне поступке који се изводе помоћу игала у току змијских празника. Велика подударност између описане ритуалне праксе и песничких слика и мотива води је ка закључку да су се наведене јеремијске песме

певале током обављања ових магијских радњи, те да их треба посматрати као неодвојиву целину. Јасмина Јокић међу записима којима располаже ову везу проналази само у једном примеру, док је у осталим веза између поезије и описане магијско-ритуалне праксе заувек изгубљена.

Монографија Јасмине Јокић *Магијско извориште поетског: огледи о усменој лирици* успоставља се као значајан допринос изучавању усмене лирике, посебно ритуално-магијских и симболичких аспеката, а будућим истраживачима као подстицај за нова тумачења и добар пример научног рада у коме се грађи приступа студиозно, уз поштовање и уважавање претходних истраживача и закључака.

мсп Марко Ђорђевић
Е-пошта: marko.j.djordjevic@gmail.com

Примљено: 1. 6. 2022.
Прихваћено: 15. 6. 2022.

Приказ

Чување завичајне духовне баштине

Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја (друго допуњено издање), прир. Валентина Питулић. Власотинце: Народна библиотека „Десанка Максимовић“, 2020, 584 стр.

Књига *Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја* објављена је 2020. године у издању Народне библиотеке „Десанка Максимовић“ у Власотинцу. Ово је друго, допуњено издање књиге која је први пут изашла 2000. године под називом *Изникал ми струк босиљак: лирске народне песме власотиначког краја* у издању Информативног листа „Власина“ у Власотинцу. Основна разлика између првог и другог издања огледа се у бројности записаних песама и њиховој жанровској разноликости, на шта је засигурно утицала чињеница да је у друго издање уврштена и грађа записана у црнотравском крају.

Рад на првом издању књиге, према речима њеног уредника Србе Такића, представљао је „велику и непоновљиву авантуру“ (стр. 8), након чијег објављивања су чланови редакције листа „Власина“ препознати као „истински нови квалитет у јавном и културном животу своје заједнице“ (стр. 8). Захваљујући њиховом преданом раду и разумевању локалне самоуправе, а на корист шире културне заједнице, прикупљена грађа објављена је у другом издању књиге. Забележене народне умотворине власотиначког и црнотравског краја указују на слојевитост текста која, како приређивач сматра, „отвара могућност новог, интердисциплинарног приступа, у тумачењу обредно-обичајне праксе и етнопсихологије једног специфичног варијетета српског народа“ (стр. 6). Велики допринос овом издању дали су сакупљачи и записивачи народних умотворина, међу којима има ученика, професора, културних посленика о којима су остављени подаци на крају књиге.

На почетку књиге налази се уводна реч приређивача проф. др Валентине Питулић, професорке Народне књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, и реч уредника издања Србе Такића. У уводу се наводе разлози потребе за издавањем другог проширеног издања, с прецизним навођењем нових усмених жанрова који су се нашли у овој књизи. Приређивач посебно истиче значај другог издања, те појаву специфичних облика народних умотворина (каква је седењка, на пример). Уредник Срба Такић на првим страницама књиге пише детаљно о проблемима који су их пратили све време од почетка реализације идеје о првом издању народних умотворина, али и о позитивном преокрету који је наступио након објављивања народних лирских песама власитиначког краја. Речи захвалности уредник упућује приређивачу проф. др Валентини Питулић и рецензенту првог издања проф. др Ненаду Љубинковићу, истичући да је њихово стручно залагање допринело значају забележених умотворина. Уредник оба издања на крају своје уводне речи истиче вољу и јаку веру у успех и на индиректан начин позива све да вреднују дело и укључе се у додатни сакупљачки рад који би, можда, резултирао трећим издањем.

Сакупљена грађа разврстана је по принципу жанровског одређења, тако да су се у књизи нашле лирске, епско-лирске песме и говорне народне творевине. Од лирских песама заступљене су обредне, посленичке, обичајне, љубавне, породичне и родољубиве песме, а потом је извршена и подела на њихове подврсте. У оквиру обредних песама представљене су: коледарске (13), лазаричке (176), ђурђевданске (9), крстоношке (4), краљичке (3) и додолске песме (8). Међу посленичким песмама налазе се косачке (2), жетелачке песме (10) и седењке (6). Сватовске песме (18), здравице (10) и тужбалице (5) чине део записаних обичајних песама, а успаванке (5) су дате као подврста породичних песама (28). Љубавне (78) и родољубиве песме (3) немају своје подврсте, те су и овде дате под општим насловом. Од епско-лирских песама, записивачи су успели да чују и запишу новелистичке песме (3) и баладе (4), док су од говорних народних творевина прикупљене и на овај начин заувек сачуване следеће врсте: ташунаљке (2), ређалице (2), цупаљке (2), брзалице (7), ругалице (1), басме (19), пословице (376), изреке (378), загонетке (55), питалице (28), клетве (150), заклетве (56), благослови (49) и здравице (20).

Народне умотворине записане и објављене у овој књизи представљају значајан материјал, не само за фолклористичка истраживања. Објављена грађа могла би да послужи и етнографима, етномузиколозима и лингвистима, јер „зналачком реконструкцијом овог богатог фол-

клорног наслеђа дошло би се до новог осветљавања специфичне грађе, која је сачувала кодове древне цивилизације у различитим жанровима“ (стр. 578).

Приметно је да је највише забележених обредних песама, што приређивач сматра чувањем ритуално-магијског односа према природи (стр. 574). Најбројније су лазаричке песме које обредна поворка лазарица пева момку, бећарима, мајстору, девојци, војнику, орачу, невести, домаћици, домаћину, а од животиња певало се за овце, јагње, пчелу, мачку, кокошку. Међу посленичким песмама као посебна врста издвајају се седењке у којима се, као и у косачким и жетелачким песмама, налазе и елементи љубавне поезије: „Је л’ ми дођи, је л’ да дођем, Смиљо ле? / Ти ми дођи, ја не могу, Стојане“ (стр. 248).

У забележеним љубавним песмама преовладавају мотиви у којима до изражаја долазе узајамни породични односи и поштовање изузетно строгог поретка који је владао унутар патријархалне заједнице. Поред мотива неостварене љубави, истиче се и мотив неверне девојке у песми чији завршни стихови имају дидактички карактер: „Леле, мајке, стара мајке, / Свикајте ми све другачке / Да им кажем проклетију, / Да не вару момчадију“ (стр. 291). Породичне песме дају слику односа углавном између мајке и ћерке, сестре и брата и мајке и сина. Познато је да се у овој врсти лирских песама љубав брата према сестри ретко опева (в.: R. Pešić i N. Milošević-Đorđević, *Narodna književnost*, „Vuk Karadžić“, Beograd, 1984, 208), а у једној од забележених песама власотиначког и црнотравског краја изостанак братске љубави резултирао је мајчином клетвом: „Љуто мајка Марка проклињаше: / Да искочи змија испод откос, / Да испије Марку црне очи. / Достигла га клетва материна“ (стр. 373). Посебну пажњу привлаче сватовске песме и обичаји везани за брачну иницијацију, од којих је најфреквентнији обичај ритуалног бријања младожење: „Бричите убавога младожењу. / Његове су муке и туге големе. / Оставља материне црге, / Оставља материно угађање, / Оставља друштво нежењено, / Што се скита низ путишта“ (стр. 256). Песме у којима се опева промена девојачког статуса пуне су емоција и девојачке стрепње пред животом који је чека у новој кући. Стрепња није изражена питањима већ констатацијом и молбом упућеном сватовима да њен одлазак учине иоле лакшим: „Тамо ме чека нова мати, / Тамо ме чека нови башта, / Тамо ме чекају млади девери, / Тамо ме чекају младе злвице. / Сватови моји, распојани славуји, / Појдите пољем, поступите, / Распојте, развеселите мој нови дом, / Моје ново радовање, миловање“ (стр. 258). Поред здравица које су се певале у оквиру сватовског обичаја, забележено је и неколико тужбалица где мајка тужи за сином и сестра за братом.

У другом издању књиге *Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја* значајну новину доносе новелистичке песме и баладе. Издваја се балада *Бог ником дужан не остаје* са интернационалном темом о прогоњеној девојци и великом грешнику, односно снаји која се тешко разболи те не може да умре. Проучаваоцима фолклора сигурно ће бити значајна објављена грађа у оквиру говорних народних творевина где је од заборавља спасено четрнаест мањих жанрова, углавном паремиолошких.

Након разврстане грађе налази се *Речник старих, мање познатих речи*. Укупно су објашњене 123 речи, првенствено архаизми и турцизми. Следи списак казивача и записивача (ученици, наставници и посленици у култури). Доминантан је број жена казивача у односу на мушкарце казиваче (58 жена и 18 мушкараца). Подаци о казивачима су детаљни те обавештавају о њиховом образовању, а понегде и о њиховим интересовањима. Ипак, код појединих казивача недостају подаци о години рођења или смрти. Општи закључак је да је било доста неписмених казивача, углавном жена; неки од казивача завршили су само четири разреда основне школе, а осам разреда основне школе завршили су само мушкарци чија су казивања уврштена у ову књигу. Није занемарљив ни податак да су сви казивачи оба пола рођени или осамдесетих година 19. века, или најкасније до четрдесетих година 20. века, јер то може бити показатељ да је прикупљена грађа, захваљујући управо сакупљачима, у право време спасена од заборавља. Са друге стране, међу сакупљачима/записивачима нашли су се ученици (11), а највише има високо образованих људи, углавном наставника српског језика и књижевности; има и математичара, историчара, политиколога, новинара и трговаца. Њихов задатак је, како су неки од њих навели, чување завичајне културне баштине. Посебну вредност књизи дају фотографије казивача уз прво издање и фотографије казивача уз друго издање. Издвајају се фотографије краљица и лазарица из периода пре Другог светског рата јер сведоче о постојању краљичког и лазаричког обреда. На једној фотографији приказана је историјско-етнолошка секција Гимназије „Стеван Јаковљевић“ у Власотинцу, којом је руководио професор историје Велимир Стаменковић – њени чланови су заслужни за бележење великог броја народних умотворина власотиначког краја.

Последњи одељак у књизи носи наслов *Уз прво издање књиге*, у чему су места пронашла три текста: *Магијска моћ речи* приређивача проф. др Валентине Питулић; *Одужили смо се народном певачу* Велимира Стаменковића, и *Извод из рецензије уз прво издање* који потписују проф. др Ненад Љубинковић и етномузиколог Стипе Скоче. Истичући предани рад записивача, приређивач закључује да „богато усмено

наслеђе власотиначког и црнотравског краја још увек одолева зубу времена“ (стр. 578), те да је сакупљена грађа „сачувала кодове древне цивилизације у различитим жанровима“ (стр. 578). Велимир Стаменковић у неколико реченица пише о географском положају Власотинца и развоју ове вароши, посебно се осврћући на отварање првих школа у овом крају. У његовом тексту видљива је жеља за очувањем традицијске културе овога краја и нада „да ће тиме бити испуњен дуг према народном певачу“ (стр. 581). Рецензент првог издања *Изникал ми струк босиљак: лирске народне песме власотиначког краја*, проф. др Ненад Љубинковић, истиче да су песме овога краја „понајстарије, али и понајлепше српске народне лирске песме“ (стр. 582), што свакако треба узети као њихову посебну вредност. Иако се налазе и у Архиву Српске академије наука и уметности (Етнографска збирка Архива САНУ и Архив Музиколошког института), народне лирске песме овог краја нису систематски прикупљене, па се ова књига може сматрати једним таквим пионирским покушајем.

Књига *Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја* значајна је за очување усменог наслеђа овога краја и представља вредан допринос народној култури и савременој фолклористици.

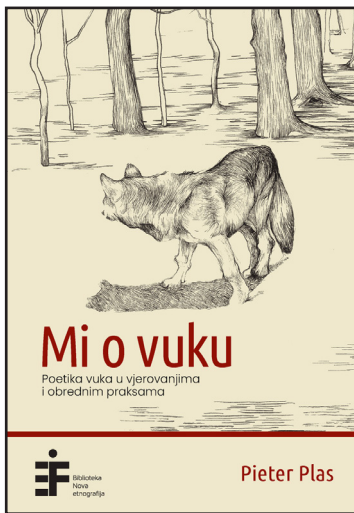
мсп Марија Миљковић
Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Е-пошта: marija.miljkovic@pr.ac.rs

Примљено: 15. 6. 2022.
Прихваћено: 25. 6. 2022.

Приказ

Синтетична студија о фолклорном вуку

Pieter Plas, *Mi o vuku: poetika vuka u vjerovanjima i obrednim praksama*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2021, 463 str.

Рецепција текстова Питера Пласа о вуку, генерисаних из докторске дисертације одбрањене у Генту 2002. године, а објављиваних током година у зборницима и часописима није мала, поготово на „западно-јужнословенском“ простору, како аутор одређује и територијално и језички омеђује оквире свог примарног корпуса. Тај ареал обухвата „хрватске, босанске, српске и црногорске штокавске говоре“, а „у етнокултурноме погледу може [се] сматрати славенском и балканском [...] дијалекталном зоном“. Овога пута пред нама је целовити, нешто измењен и адаптиран текст дисертације у ауторовом преводу на хрватски језик, сем уводног и завршног

поглавља која су дата у преводу Тонија Бандова, уз редактуру Љиљане Маркс.

Како Питер Плас наводи у уводном поглављу књиге, она је методолошки заснована на етнолингвистичким и семиотичким основама зацртаним капиталним енциклопедијским пројектом *Славянские древности* (ред. Никита Толстој et al.), где су елементи традицијских култура посматрани као знаци који у међусобној интеракцији творе аутореференцијалан језик културе, у комбинацији с критичко-појмовном апаратом „тропске антропологије“ Џемса Фернандеза (James W. Fernandez). Опис животињских знакова, односно симбола у поменутој едицији, а њих у великој мери структурно прати аутор ове књиге, подразумева навођење имена и атрибуција за конкретне животиње, пројекцију на ботаничке називе, веровања и предања о животињама, опис њихове улоге у ритуалним праксама, везу са свецима, табуираност послова у вези са животињама, њихову улогу у магијском лечењу, маскирању, заступље-

ност у систему фолклорних жанрова итд. Усмеривши своју пажњу на једну од најважнијих животиња у оквирима традицијских култура на простору Балкана и шире, Питер Плас пропушта фигуру вука кроз комплексну и широко постављену мрежу симболичких и прагматичких аспеката, успостављајући, како истиче, особену „поетику вука“, односно „текст вука“. Кључном особином која је поговарала избору вука за једног од основних традиционалних симбола, изузетно отвореног за уписивања различитих културних значења, показује се његова гранична позиција, односно фигурирање између полова свог и туђег, блиског и далеког, људског и животињског/демонског, куће и горе на хоризонталној равни, и тај медијацијски потенцијал и отвореност за оба пола осе водили су структурирању изузетне полисемичности овог знака.

Етнографски корпус на коме Питер Плас ради своје истраживање изузетно је обиман и типолошки разуђен, а поред веровања и описа обредно-обичајних и магијских пракси укључује и бројне фолклорне врсте, предања, кратке говорне форме, басме, шаљиве приче итд., као и знатан део лирских записа, највећма успаванки и обредне поезије, иако аутор истиче да задати концепт „начелно искључује [...] епске и лирске пјесме и усмене баладе, басне, бајке и велик дио пословичне грађе, што не мења чињеницу да се, гдје је потребно, могу позвати на релевантне мотиве из тих жанрова“.

Поред уводног и два закључна поглавља (*Текст вука* и *Закључак*), те богатог списка референци датог на крају, књига се састоји из четири кључне тематске целине. У првој, чији је наслов *Вук и животни циклус: обреди, обичаји и веровања*, аутор се задржава на кључним прелазима, односно фазама у људском биолошком и социјалном кретању – на рођењу, свадби и смрти – и фигурирању вука у датим обредним комплексима, водећи притом рачуна о регионалним специфичностима. Аутор наводи велики број прехранбених и других забрана везаних за период трудноће, чија је функција магијска заштита новорођенчета (примера ради, да труднице не смеју јести месо стоке коју је заклао вук, не смеју гледати живе или убијене вукове и сл.), и показује да се њихово нарушавање у фолклорној имагинацији каузално повезује с обољењима карактеристичним за одојчад или негативном предикацијом детета преко вука (прождрљив, бесан и сл.). На другом полу је асоцијација вука са здрављем, што је резултирало специфичним магијским формулама којима се обзнањује рођење детета („Чуј, пуче и народе! роди вучица вука, свему свијету на знање, а ђетету на здравље“), фигурирањем вука у успаванкама, широко засведоченим обичајем провлачења новорођенчади или болесне деце кроз „вучја уста“ („вучји зев“) или кожу убијеног вука, те именовањем деце именима која су у етимолошкој вези с лексе-

мом вук. Способност вука да се супротстави порођајним и другим демонима (бабицама, вештицама, мори, страви и сл.) у непосредној је вези с праксом коришћења вучјих делова тела као амајлија и фигурирањем вука у фолклору намењеном деци, чија је функција такође апотропејска (басме и заклињања против страха). Аутор даље показује како вук партиципира у женидбеним обичајима на простору западног Балкана, нарочито акцентујући сточарски и ловачки дискурс као врло продуктиван простор метафоричких пројекција (вук : овца = младожења : невеста = ловац : ловина). Велики простор посвећен је обичају *вукова*, карактеристичном за Босну, далматинско залеђе и Лику, где се „у тренутку дефлорације вукови појављују као главни обредни ликови“. То је по правилу скупина неочењених момака који у тренутку свођења младенаца насрћу на њихове одаје, праве буку, завијају као вуци и уз еротске и опсцене асоцијације подржавају ритуал у тренутку његове кулминације, али и потенцијалне кризе. Сексуална симболика вука с врло експлицитним еротским мотивима и опсценом лексиком документована је даље у низу шаљивих прича, игара и лирских песама, где се мушки полни орган идентификује с вуком, а женски с тором или овцама. С друге стране, Питер Плас показује да је у фолклорној традицији и женски полни орган метафорички изједначаван с вуком („Видио сам у цурице вука: / Ја сам вука из кубуре тука“), очито због страха од женске сексуалности и потенцијалног отварања граница између људског и оностраног. Комплекс танатолошких представа везаних за ову животињу аутор углавном сагледава с критичким отклоном према постојећим тумачењима, пре свега у односу на Чајкановићево тумачење вука као тотема и његове улоге у култу мртвих, а потом и на претпостављену везу између вука и вампира. Плас истиче да је „изнимно мало индиција о изравној вези вукова с танатолошким предоцбама“, а танатолошку симболику аргументује „на темељу парадигматских сличности [...] између симболике вука и симболике мртваца / смрти које се могу извести из очигледнога деструктивнога аспекта функција и предиката вукова“. Аутор прави критички отклон и у односу на тезу да вампир најчешће узима вучји облик (А. Радин), истичући да је то у опреци с етнографском стварношћу, као и да је мало „етнографских података који доиста повезују вукове с вампирима / вукодлацима“.

Друго поглавље – *Вучје вријеме и заштита од вукова* – посвећено је симболичкој фигури вука у календарском систему, те његовим везама са појединим свецима и табуима везаним за празнике и одређене типове радова. Комплекс датих веровања Плас назива „вучјим календаром“, показујући да је време активности вукова – а то је зимска половина године, од Митровдана до Ђурђевдана, с кулминацијом око бо-

жићних празника – иницирало широк спектар профилактичких радњи у циљу заштите стоке и људи и да су те радње пратиле „вучје празнике“, а у оквиру недељног циклуса среду и петак. Аутор даје детаљне и прегледне табеле тих празника, са њиховом заступљеношћу у етнографским изворима по географским ареалима (динарски и моравски ареал, Косово као прелазна зона, а табелу прате и записи из „периферног панонског ареала и из сјеверне Хрватске“), уз констатацију да „су празници на западнојужнословенскоме подручју великим дијелом типични за православно становништво“. Међу свецима којима се приписује вучја предикација или господарење над вуковима доминирају Св. Лука, Св. Аранђео, Св. Димитрије, Св. Мрата, Св. Никола, Св. Сава, те Св. Ђорђе. Они заповедају вуковима, намењују им храну, шаљу их за пленом, штите стоку и људе од вукова (имају моћ да им закамене или откамене уста) и фигурирају у типским наративима о хромом вуку, што је особина у којој Плас превасходно препознаје општу одлику „другог, амбивалентног и лиминалног“. Већина прописа везаних за вучје празнике односи се на празновање светаца, одређене типове поста, табу помињања вукова, забране појединих радњи (клања стоке, ограђивање тора, посуђивање хране и др.) и употребу оштрих, зупчастих предмета или оних који се расклапају и тиме симболички удвајају вучје чељусти (маказе, гребен, чешаљ и сл.). Вуна и текстилна делатност су у вези с делатношћу вукова у систему фолклорних представа под посебним надзором културе – и због везе с овцама, и због специфичне конструкције разбоја који у процесу ткања и сам отвара „зев“ (отвор између парних и непарних жица основе). Аутор даље указује на активну заштиту од вукова, засновану на имитативним или аналогичким поступцима, какви су различити облици симболичког ограђивања простора и затварања или окамењивања вучјих уста, те на облике неутрализације и пацификације вукова, примера ради, приношењем жртава.

Трећи део посвећен је опходима с убијеним вуком – вучарима и вучарским песмама. Обред није календарски маркиран, а изводе га ловци који су вука убили. Време лова на вукове дефинише, међутим, зимско доба као време опхода, а Плас скреће пажњу на неутемељеност Чајкановићеве тврдње да вучари обилазе куће на Божић. Они с кожом убијеног вука походе куће у сопственом и суседним селима, и у форми обредне драме певају вучарске песме. Песме су углавном типски структуриране, по моделу „Подај вуку сланине, / Да не слази с планине...“, мада се повремено јављају и варијанте мотива остарелог вука који је приморан да проси, што је вербални еквивалент перформативној ситуацији у којој вучари траже и добијају дарове од укућана и изводе предвиђене ритуалне радње с вуком (прескакање преко вука, додиривање његове коже,

провлачење испод вука и сл.). Просторни код у овим песмама је посебно анализиран и он указује на спектар који се пружа од куће, преко тора (овце, јагњад) и моста, до горе. Обичај је, истиче аутор, најучесталији на простору западне Динаре (Лика, Далмација, западна Херцеговина) и у моравском ареалу с Косовом. Вук се за опход додатно китио, а делови његовог тела, поготово вучји „зев“ (кожа око уста), постајали су предмети магијске манипулације и апотропеји. Опходи вучара интерферирали су с другим типовима обредних поворки (поворке с убијеним чагљем, убијеним лисицама, мечкари, поворке уочи Јеремијндана и сл.), а „обредна позивања вука на вечеру на Бадњу вечер или Божић“, истиче Питер Плас, „треба сматрати најизравнијим паралелама вучара“. Опходи вучара представљају „перформативну синтезу“ симболичке неутрализације вука, која се остварује неколиким стратегијама: пацификовањем („помиривањем“), протеривањем / удаљавањем вука и фингирањем граница између домаћег и дивљег простора.

Последњи тематски блок прати вука у мрежи народне медицине, магије и демонологије. У овој сфери можда више него игде другде долази до изражаја амбивалентност „текста вука“, која се очитује подједнако јасним нагласцима и на његов апотропејски карактер (заштитник од болести) и на његов претећи потенцијал (вук као њихов изазивач), при чему се фундирајућим за ову поливалентност показује опет просторни код, јер вук као биће границе може ту границу и да чува и да угрожава. Отуда магијска пракса познаје бројне стратегије заштите од вука, као и веома разуђену магијску праксу засновану на употреби делова вучјег тела – зуба, шапа, крзна, репа, ушију, очију, срца (чему треба додати и профилактичку употребу делова животиња које је заклао вук). Међу болестима које се лече вучјим деловима најчешће се помиње епилепсија. Аутор је повезује с вуком на основу етимолошке и метафоричке транслације у народном називу „падати од горе“ / „горска болест“. Делови убијених вукова користили су се и за заштиту стоке и имања (зуби вука уграђивани су у греде куће). Изузетна је заступљеност вука у кратким басмама („Вук при нас!“ – како се болест не би дозвала и др.), али и она са сложенијом наративном структуром, где се по правилу уводи мотив вука који коље, растрже, граби и уништава болест или демоне, мада се болест у различитим вербалним варијацијама може и преносити на вука или на простор где он живи. Питер Плас даље сагледава присуство вука у фитонимији (вучја јабука), везу с демонима и беснилом, конкретне болести именоване вучјим именом (рецимо, гангрена – *вукоједина*, *вучац*), фиктивне трансформације људи и демона у вукове, амбивалентно фигурирање вука у систему снова и предказања.

Књига Питера Пласа изузетна је синтеза амбивалентне културне предикације вука у системима традицијских култура, оних са просто-

ра западног Балкана, али и знатно шире. Честа кросреференцијалност унутар књиге сведочи о динамичним односима неколико основних категорија, које аутор поименце издваја у закључку књиге *Текст вука*. Он примећује да се три основне пропозиције, „које се састоје у томе да вук једе / коље / убија стоку [...], да се при томе креће око и преко граница“ и да је „опасан туђинац (туђ улез)“, могу контекстуализовати и рекомбиновати у конкретној обредној пракси и систему веровања с позитивним или негативним предзнаком у широком спектру варијетета, и да је то у исходиштима полисемије вука који је несумњиво један од најзначајнијих „знакова“, односно „текстова“ традиционалних, али и савремених култура.

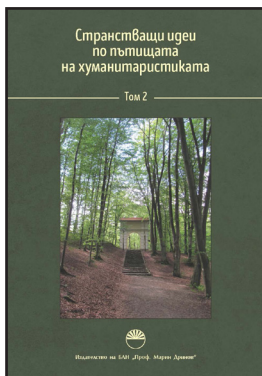
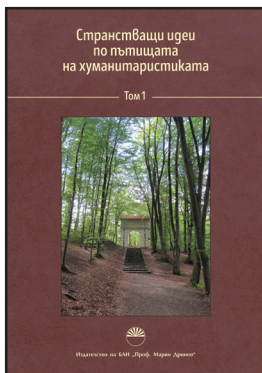
др Лидија Делић
Институт за књижевност и уметност, Београд
Е-пошта: lidija.boskovic@gmail.com

Примљено: 2. 4. 2022.
Прихваћено: 15. 4. 2022.

Приказ

За хуманитаристиката и нейните пътища

Странстващи идеи по пътищата на хуманитаристиката. Изследвания по фолклористика, културна антропология и славистика в чест на доц. д-р Катя Михайлова. В два тома. Съставители и редактори Станой Станоев, Вихра Баева, Владимир Пенчев, Веселка Тончева, Ирина Коларска. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“. Том 1, 2020, ISBN 978-619-245-032-8, 607 стр.; Том 2, 2021, ISBN 978-619-245-033-5, 743 стр. Електронно издание: Том 1, ISBN 978-619-245-034-2, [https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106\(27\)](https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106(27)); Том 2, ISBN 978-619-245-035-9, [https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106\(42\)](https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106(42)).

През последните две години в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при Българската академия на науките беше подготвен и издаден двутомникът *Странстващи идеи по пътищата на хуманитаристиката. Изследвания по фолклористика, културна антропология и славистика в чест на доц. д-р Катя Михайлова*. Известно е, че подобен тип книги привличат вниманието като че ли повече със своята ритуална функция – те представляват акт на уважение и признание към творческия път и значими постижения на колеги в полето на науката. В същото време обаче не бива да се пропуска, че издания от такъв характер представляват и място за среща, а нерядко и разговор по въпроси, които вълнуват науката и в този смисъл те са белег за нейните пътища, ориентации и актуално състояние. Всичко това в много голяма степен се отнася до сборника в чест на доц. д-р Катя Михайлова. От една страна, той отбелязва нейната десетилетна, успешна и много плодотворна научна кариера. От друга страна, сборникът привлича с многообразието и богатството на своята научна проблематика.

Професионалният живот на доц. Михайлова като учен протича в Българската академия на науките – в Института за фолклор, а след това в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей като негов продължител от 2010 г. насам. Ориентацията на доц. Катя Михайлова към сферата на фолклористиката започва още през студентските ѝ години в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където завършва Славянска филология (полски език и литература) с втора специалност Руска филология. Научната ѝ биография от самото начало е свързана с полска проблематика, в съчетание с интереса ѝ към литературата и фолклора – дипломната ѝ работа е върху полската народна балада и литературните балади на Адам Мицкевич.

Контактите на доц. Катя Михайлова с Полша продължават и се разширяват през годините. Тя специализира във Варшавския университет, в Университета „Мария Кюри-Склодовска“ и в Католическия университет в Люблин. В продължение на десетилетия тя се занимава с изучаване и популяризиране на полската култура и наука в България, участва в полско-български научни проекти и фолклористични теренни проучвания в различни райони на Полша, публикува сравнително-съпоставителни студии и статии за полския фолклор и фолклора в други славянски култури, осъществява контакти с полски университетски и научни центрове по етнология, фолклористика, социология, културология и история, изнася лекционни курсове за полския и българския фолклор в български и полски университети, превежда от полски език фолклористични изследвания и художествена литература. Активната работа на доц. Катя Михайлова в задълбочаването на научните и културните връзки между Полша и България е високо оценено и признато от полската държава чрез удостояването ѝ с орден „Заслужил за полската култура“ (1998) и с втората по степен полска държавна награда, която се дава само на чужденци – Офицерски кръст на Ордена за заслуги към Република Полша (2000).

Намерила призиванието си във фолклористичната наука, доц. Катя Михайлова непрекъснато разширява и задълбочава изследователските посоки в научната си работа. Като изследовател на българската фолклорна балада тя е в авторския колектив на двутомника *Български народни балади и песни с митически и легендарни мотиви* (1993) от академичната поредица *Сборник за народни умотворения и народопис* (Кн. 60). През следващите десетилетия доц. Катя Михайлова си поставя и изпълнява голяма научна задача – изследва странстващия епически певец в славянските фолклорни култури като типология, семантика, функции и репертоар на общославянска основа и в широк хронологичен обхват. След многогодишна теренна и архивна работа в различни

славянски страни, съчетана с модерна теоретична интерпретация, през 2006 г. се появява нейният капитален труд *Странстващият сляп певец просяк във фолклорната култура на славяните*¹.

В многобройни свои публикации доц. Катя Михайлова задълбочено изследва и т.нар. фолклорно християнство, фолклорната интерпретация на библейски сюжети, светци, сакралност, календарна обредност върху материал от различни славянски култури. От 90-те години на ХХ в. до днес изследователката е отдадена на още една обемна научна задача, осъществена в екипно сътрудничество – етноложко проучване на български общности в чужбина – в Чехия и Словакия, както и в страни от Западна Европа и Северна Америка.

Заслужава да се отбележи и значимото присъствие на доц. Катя Михайлова в редакционни колегии на академични списания в България, Полша, Словакия, Украйна. Неизброими са международните ѝ колегиални контакти като активен член на научни организации, комитети, комисии, съвети.

И като авторски състав, и като многопосочност и дълбочина на научната проблематика сборникът *Странстващи идеи по пътищата на хуманитаристиката. Изследвания по фолклористика, културна антропология и славистика в чест на доц. д-р Катя Михайлова* дава добра представа както за търсенията на изследователката, така и за нейното място в българската и в международната наука. В изданието участват учени от различни области на хуманитаристиката от 50 изследователски института и департамента на университети в България и чужбина, с които тя е работила или си е сътрудничила. Тези колеги, които имаха желание да поздравят доц. Катя Михайлова, но не успяха да се включат с текстове, съставят *Tabula Gratulatoria* в края на втория том. Сборникът съдържа 81 статии на 10 езика, тъй като всеки автор е публикуван на оригиналния си език с резюме на английски език. Текстовете са групирани в 14 тематични раздела, които в голямата си част отразяват областите на изследователски интерес на доц. Катя Михайлова.

В началото на двутомника Наталия Рашкова прави преглед на творческия път на доц. Михайлова. Тя проследява основни моменти в нейното формиране и постепенното ѝ изграждане като изтъкнат фолклорист, културен антрополог и славист. Авторката се спира върху по-важните области на нейния изследователски интерес и научни приноси.

Първият раздел на сборника задава една по-обща перспектива към проблематиката за фолклора като знание, като начин на виждане

¹ Катя Михайлова. *Странстващият сляп певец просяк във фолклорната култура на славяните*. София: Аб Издателско ателие, 2006, 527 стр. ISBN 954-737-615-2978-954-737-615-1.

на света и интерпретация на историята. Разделът е озаглавен „История, колективна памет, фолклор“ и текстовете в него очертават широк изследователски хоризонт – като се тръгне от отношението фолклор-история в Средновековието и се стигне до наши дни. Следващите два раздела, които са и по-обемни и включват повече статии, навлизат още по-дълбоко и по-детайлно в конструирането на фолклора като знание и като образност. Така още заглавието на раздела „Мит, архетип, фолклорен текст“ подсказва, че тук са обединени текстове, които отвеждат към митологичните пластове във фолклорното творчество, докато статиите от следващия раздел „Образи и символи във фолклора“ взети заедно представят широка панорама както от гледна точка на фолклорните форми, които се разглеждат, така и на дълбочината и обобщенията, които се търсят. Разделът започва, например, със статия за антропоцентризма и антропоморфизма в народната култура култура и завършва с наблюдения върху представите за бедността в южнославянските пословици.

Оттук нататък сборникът напуска, така да се каже, територията на фолклорната образност и символика и навлиза в не по-малко интересната област на фолклора и фолклорното като начин на живот, т.е. говорим за двата типа обредност – семейна и календарна, разгледани съответно в разделите „Календарна обредност и празничност“ и „Жизнен цикъл – обреди и обреден фолклор“. И тук, както и при предишните раздели, текстовете интерпретират тази проблематика многопосочно. Тя е погледната в синхронен план като разпространение или пък форми на проява, но също и в диахронен план, като се разглеждат процесите на развитие на обредността до наши дни. Естествено е, че когато имаме сборник в чест на доц. Катя Михайлова, не може да се подмине епичната проблематика. Приносите ѝ, особено по темата за слепите певци просяци в славянското културно пространство, са добре известни и много ценени. Така разделът, с който завършва първият том, е именно „Песенен фолклор, епос, изпълнителство“. Прави впечатление, че тук авторите не са много и са предимно музиколози.

Когато говорим за научното творчество на доц. Катя Михайлова, голямата тема все пак си остава религията, връзката между каноничното и фолклорното християнство, фолклорната религиозност и т.н. С това преминаваме вече към втория том на изданието в нейна чест. В него религиозната тема е застъпена доста широко, в почти половината от текстовете. Темата е представена в два раздела, които визират различни аспекти към нея. Така разделът „Народна религиозност – между канона и фолклора“ съдържа статии, които са посветени на различни форми на практикуване на религиозната вяра и връзката им с кано-

ничното, като отново това е разгледано в различни посоки – говори се и по-общо за народното християнство, и за такива прояви, например, като ритуалната храна или надгробията, а погледът на изследователите е насочен както към традиционното, така и към съвременното практикуване на вярата. Не по-малко интересен и богат на интерпретации е и другият раздел „Официална и фолклорна агиография“, който е посветен на религиозната святост. Тук отново впечатлява широтата и разнообразието от теми и гледни точки. Те обхващат и мартироложката перспектива, при това не само в православния канон, и погледа към географията на светите места, и съвременното състояние на проблема.

Следващите раздели са свързани с новите изследователски пътища, по които пое доц. Катя Михайлова, без разбира се да изоставя любовта си и към предишните теми². Тук обаче се насочваме към други области на фолклористичната работа. Тя е свързана повече със сферите на политическото, на идеологиите, на съвременните идентификационни процеси и техните посоки. Може би не е толкова известно, например, че доц. Михайлова беше сред първите колеги, които обърнаха внимание върху новите форми на фолклорна активност, които се появиха още в началото на демократичните промени в България и направи две много интересни публикации на тази тема³. И тук откриваме логика, която е сходна на предишните два раздела, посветени на религията и фолклора. Текстовете от първия раздел под надслов „Идеологии, политики, идентичности“ се спират на по-общи въпроси за идеологическата плънка на фолклора, както и на неговите идеологически употреби, докато следващият раздел „Социализъм и постсоциализъм – власт и опозиция“ разглежда тази проблематика в контекста на вече определен тип социално-политическо всекидневие, както и от гледна точка на мястото на фолклора като език и поведенческа практика в конструирането на властовите отношения.

За запознатите с научните интереси на доц. Катя Михайлова следващите раздели „Региони – специфики и идентичности“ и „Граници, миграции, културно наследство“ също не би трябвало да са изненада, тъй като тя има траен интерес към проблемите на регионалните и локални идентичности, към етничните общности – и в частност българските – в чуждоетнична среда и средствата, посредством които се

² Една от последните книжки на списание *Български фолклор*, чийто съставител е Катя Михайлова, отново е по темата за религията и религиозното в съвременната култура. *Български фолклор*, 2020, № 4 (*Християнска култура и фолклор в съвременността*).

³ Катя Михайлова. Карнавалът „Цветя за демокрацията“ на Цветница. *Български фолклор*, 1991, № 3, 72–76; Катя Михайлова. Фоторазказ за новото лице на Мавзолея. *Български фолклор*, 1993, № 4, 104–109.

поддържа и възпроизвежда тяхната идентичност. Съвсем естествено тук се добавят и новите предизвикателства при осмислянето на нашето „дигитално“ време и мястото на фолклора в него – въпроси, на които се спират авторите от раздела „Глобализация, дигитална култура и фолклор“.

Последен в сборника е разделът „Славянската фолклористика – минало, съвременност, изследователски полета“. Статиите в него представяват и един естествен завършек на това пътуване в полетата на фолклористиката и славистиката със своя поглед към различни аспекти и моменти от връзките между славянските фолклористики.

В заключение можем да обобщим, че съставителите на *Странстващи идеи по пътищата на хуманитаристиката. Изследвания по фолклористика, културна антропология и славистика в чест на доц. д-р Катя Михайлова* са предложили на хуманитаристичната колегия едно стойностно издание. То представя съвременните търсения по различни проблеми на фолклористиката, културната антропология, етнологията и славистиката в България и в други европейски страни. С богатата си тематика и интердисциплинарен характер двutomникът е насочен както към специалисти, така и към широк кръг читатели. Важно е още да се отбележи, че освен хартиен вариант, изданието има и електронен вариант със свободен достъп. Получил се е богат, многопланов, политематичен и многопластов сборник с трудове, който – няма съмнение в това – е станал такъв, защото такава е научното творчество, на което е посветен.

др Наталия Рашкова
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, София, България
Е-пошта: natalia.rashkova.iefem@gmail.com

др Станой Станоев
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, София, България
Е-пошта: st.stanoev@gmail.com

Примльено: 28. 5. 2022.
Прихваћено: 15. 6. 2022.